

vadla i komedie. Musí brát svět v této jeho podobě a současně se jej snažit pochopit v jeho složitosti a v možnosti změny. Znovu a znovu se vrací sociologie k otázce, co znamená, co je a může být člověk ve společnosti. Odpověď na tuto otázku může sociologie dát, když bude spolupracovat s historií a s filosofií, které zkoumají situaci člověka. Zkoumání člověka a světa člověka mimo čas je v rozporu s klasickou tradicí Západu. Pojem humanismu je rovněž tradičním pojmem liberální tradice od dob renesance. Sociologie jako humanistická disciplína musí v této tradici pokračovat. Na závěr stručného přehledu hlavních problémů Bergerovy knihy uvádím závěrečná slova jeho poslední kapitoly. „Vraťme se ještě jednou k představě loutkového divadla, kterou jsme si dříve v našich argumentech zkontruovali. Vidíme loutky, jak tančí na své miniaturní scéně a pohybují se nahoru a dolů podle toho, jak se tahá za nitky, a sledují předepsanou cestu svých jednotlivých částí. Učíme se rozumět logice tohoto divadla a nacházíme v těchto pohybech sami sebe. Zařazujeme se do společnosti a poznáváme tak svou vlastní pozici, jak je závislá na jemných nitkách. Na okamžik vidíme sebe skutečně jako loutky. Pak ale pochopíme rozhodující rozdíl mezi loutkovým divadlem a naším vlastním dramatem. Na rozdíl od loutek máme možnost zastavit svůj pohyb, poohlédnout se a poznat, jaký mechanismus s námi hýbe. V tomto činu spočívá první krok ke svobodě. A v tomto činu nacházíme závěrečné ospra-

vednění sociologie jako humanistické disciplíny“ (str. 199).

Práce P. Bergera je psána velmi lehce, připomíná spíše esej. Autor úmyslně vypouští jakákoli čísla a statistické údaje, v textu uvádí raději výborné a často i velmi vtipné příklady a ilustrace. Jeho pojetí sociologie odpovídá v podstatě základním tendencím budování sociologie u nás. Zdůrazňuje význam sociologické teorie, sociologii chápe jako kritickou a humanistickou disciplínu, je proti jednostrannému empirismu a přeceňování kvantifikačních metod. Sociologii vykládá v úzkém spojení s filosofickým a historickým přístupem. Oceňuje význam tradice velkých postav dějin sociologie včetně Marxe. Práce P. L. Bergera přispívá k hlubšímu a všestrannějšímu poznání americké sociologie a zvláště toho směru, který v poslední době začíná v USA nabývat převahy proti jednostranné čistě empirické sociologii i proti konzervativní koncepci strukturně funkcionální. Peter L. Berger je vydavatelem časopisu Social Research, který je tribunou autorů orientujících se na humanistické a kritické pojetí sociologie jako teoretické disciplíny v úzkém spojení s filosofií a historií. V současné době připravuje Berger takzvané marxovské číslo svého časopisu. Na podzim vyjde celé číslo věnované vztahu marxismu k sociologii, do kterého přispěli i naši sociologové. Možná, že by stálo za to uvažovat o překladu Bergrovy práce do češtiny. Přípravované číslo časopisu Social Research již vyšlo na podzim 1967.

EDUARD URBÁNEK

NEO-FREUDIAN SOCIAL PHILOSOPHY

Martin Birnbaum

Stanford University Press, Stanford, California, 1961

S myšlenkami některých představitelů, škol, směrů a hnutí, které v té či oné míře vyšly z Freudovy psychoanalytické teorie a které nelze shrnout pod jednu hlavičku, se naše odborná i širší veřejnost začíná seznamovat v situaci poněkud paradoxní. Děje se to totiž v době, kdy „klasická“ psychoanalýza pře-

stala být nevědecky tabuizována jako celek a kdy se objevují první vlaštovky vědeckého, kritického přístupu k ní, zejména z pera našich filosofů, avšak kdy tyto práce ani příliš nepřesahují zaměření a poslání solidní informace o Freudově či freudovském systému nebo o jeho základních rysech, ani

neberou v úvahu sedmdesát let jeho rozvoje, značné obsahové diferenciacie a hlubokých přeměn, jimiž od doby svého vzniku „freudovská revoluce v psychologii“ prošla.

Psychoanalýza v užším smyslu se svými vysoce organizovanými strukturami psychoanalyticky orientované psychiatrie, se svou sítí léčebných ústavů a nemocnic, výzkumných a výchovných institucí, rozličných psychoanalytických asociací a širokých úseků klinické psychologie atd. atd. je totiž jen institucionálním jádrem daleko širšího sociálního a kulturního jevu, ve světovém měřítku skutečně monumentálního dosahu a významu. A tento obrovský sociální a kulturní komplex si nepochybně zaslouží rozhodně větší pozornosti badatelů v oblasti společenských věd, než tomu bylo až dosud. Předpokladem komplexního rozboru freudismu jako monumentálního sociálního komplexu, který se stal integrální součástí moderní kultury, je, aby českoslovenští sociologové, sociální psychologové a filosofové kriticky a kvalifikovaně zhodnotili především ty práce zakladatele klasické psychoanalýzy, které mají — nebo si alespoň reklamují — sociální dosah, význam nebo dimenze. Půjde hlavně o Freudovu knihu *Jenseits des Lustprinzips* (1920), kde formuluje svou novou teorii instinktů a kultury, o jeho topografickou metapsychologii v *Das Ich und das Es* (1923), práci o tzv. *masové psychologii*, práci o *totemismu*, publikace o *náboženství* a — last not least — o *kultuře a civilizaci*.

Publikace M. Birnbacha, profesora politických věd na universitě v Nebrasce, rozebírá sociální a politické názory jednoho proudu v širokém a bouřlivém řečišti freudovského „revizionismu“, do něhož zahrnuje šest vynikajících představitelů tzv. neofreudismu. Ti, s výjimkou H. D. Lasswella, sice nepodalí ucelený systém sociálních názorů, ale je možné je konstruovat na základě jejich pojetí člověka, „lidské přirozenosti“, jejího vzniku a vývoje ve zdravých i patologických podmínkách. Tato *rekonstrukce* sociálních názorů neofreudistů, kterou Birnbach provádí objektivně a fundovaně, patří k největším kladům jeho knihy. Práce se skládá

z devíti přehledných a systematicky zpracovaných kapitol, ze životopisných nástinů hlavních představitelů neofreudismu, poznámek, solidní bibliografie a seznamu. Předmětem jednotlivých kapitol je: *podstata freudismu* (1.), *závěry z freudovského systému* (2.), *rozchod s Freudem* (3.), *utváření člověka* (4.), *individuum v západní společnosti* (5.), *psychopatie jako způsob života* (6.), *politická věda jako psychopatologie* (7.), *pojetí „dobré společnosti“* (8.), *přínos neofreudistů* (9.).

Naše recenze se omezuje jen na referování o podstatných rysech Birnbachovy knihy vzhledem k potřebám bezprostřední informace, zatímco kritické stanovisko k názorům neofreudistů si vyhrazujeme v jiné práci.

Zakladatele freudismu autor řadí k pokračovatelům velkých tradic evropského racionalismu, z něhož vyrůstal i liberalismus 19. století a jeho teorie „nejlepšího já“ (the „best self“ theory), jak ji vyjadřovali např. H. J. Laski nebo T. Green. Freud má mnoho společného s filozofy sociální smlouvy od Hobbesa až po Rousseaua a je hluboce ovlivněn utilitarismem Millova ražení. S Marxem sdílí názor o deformujících účincích sociálních institucí na člověka; ovšem pūda, z níž vyrůstá Freudova utopie, je ve svatyni lidské psychiky. Jeho titánský výkon spočívá v tom, že podal syntézu tolika oblastí lidského poznání, a je ho třeba proto počítat k posledním z velkých systematicků.

Je problémem, v jakém rozsahu patří myšlenky neofreudistů ještě k „ortodoxní“ psychoanalýze. Jejich mince má dvě strany: jedna je obrácena navenek, k sociálnímu světu; druhá dovnitř, k charakteristické pozvaze jeho fungování v západní společnosti.

Představitelé neofreudismu jsou:

FRANZ ALEXANDER (nar. 1891), doktor lékařských věd, původem z Budapešti. Po svém odchodu z Berlína, kde byl členem Institutu pro psychoanalýzu, se stal prvním hostujícím profesorem psychoanalýzy na universitě v Chicagu a později ředitelem tamějšího psychoanalytického ústavu. Po působení na Universitě of Illinois se stal ředitelem katedry psychiatrie v Los Angeles. — Oidipovský komplex, základ a svorník ce-

lého Freudova systému, považuje Alexander za teoretické zobecnění univerzální nutnosti rodiny jako jádra sociální organizace. Ego je mu hlavním agentem stability duševního života, „homeostatickým principem“. Dospělý organismus přeměňuje „tendenci vůči osobnímu růstu“ v reprodukci. Největší výkon člověka spočívá ve skutečnosti, že je s to přizpůsobovat realitu sám sobě.

ERICH FROMM (nar. 1900), jediný z neo-freudistů, který nemá lékařskou kvalifikaci pro práci v psychoanalýze. Studoval psychologii a sociologii. V letech 1929–1932 působil jak na Institutu pro psychoanalýzu ve Frankfurtu, tak na tamějším slavném Institutu für Sozialforschung a vydal řadu prací interdisciplinárního zaměření. Působil na několika amerických akademických institucích, nejdéle na Bennington College ve Vermontu. Od roku 1951 působí zároveň na Národní universitě v Mexiku. — Frommovým východiskem je pojem Lebensschicksal, který je identický se sociálně ekonomickou situací dané skupiny. „Psychologickým agentem“ společnosti je rodina. Fromm přešel z pozic krajního kulturního relativismu k etickému absolutismu, jehož hlavním znakem od počátku 40. let je pronikavá společenská kritika.

KAREN HORNEYOVÁ (1885–1952), studovala po dva roky u K. Abrahama, nejbližšího Freudova stoupence, po dvanáct let působila v Institutu pro psychoanalýzu v Berlíně. Roku 1934 se stala členkou sboru freudovsky ortodoxního psychoanalytického ústavu v New Yorku, s nímž se rozešla pro vážné názorové neshody roku 1941 a stala se děkankou Amerického ústavu pro psychoanalýzu. Od roku 1948 až do své smrti byla hlavní redaktorkou jeho orgánu The American Journal of Psychoanalysis. — Horneyová je představitelkou humanisticky a sociologicky orientované psychopatologie. Základ neuróz je především sociálně kulturní. Za „základní úzkost“ odpovídá hlavně v západním světě konkurence, která vytváří nejistotu ve všech mezilidských vztazích a vede k emocionální izolaci (insulation) člověka. Za protiváhu této tendence Horneyová považuje mechanismus obnovy vnitřní rov-

nováhy, především spontánní usilování „reálné osobnosti“.

ABRAM KARDINER (nar. 1891) je jediný v této skupině, který prošel přímou školou S. Freuda. Po svém návratu do USA byl až do roku 1944 členem uvedeného ústavu v New Yorku. Nejdéle učitelsky působil na Kolumbijské universitě, zprvu na katedře psychiatrie a později antropologie a sociologie. Od roku 1955 je ředitelem psychoanalytické kliniky na Kolumbijské universitě. — Kardiner vypracoval metodologii rozboru vlivu sociálních institucí na formování jedince. Struktura „modální osobnosti“ (basic personality) je mu „přímou funkcí institucí“. Místem tohoto formování individua je rodina. Svou pozornost Kardiner soustřeďuje na dynamickou roli institucí, jednotlivci však přiznává určitou míru autonomie („margin of autonomy“).

HAROLD D. LASSWELL (nar. 1902) se po absolvování university v Chicagu dostal v první polovině 20. let na studii v Londýně, Ženevě, Paříži a Berlíně do kontaktu s psychoanalytickým hnutím. V letech druhé světové války se jako ředitel jednoho z výzkumných ústavů knihovny Kongresu Spojených států věnoval obsahové analýze masových sdělovacích prostředků. Od roku 1952 byl profesorem práv a politických věd na Yaleské universitě, ale zároveň hostoval na jiných institucích a zastával mnoho různých funkcí, m. j. presidenta American Association v letech 1955/56. — Lasswell přivedl charakterovou typologii z kliniky na politické jeviště. Základem politického chování je mu emocionální labilita. Iracionální složka duševní aktivity je nadřazena složce racionální. Politická formule spočívá v sublimaci potlačeného libida ve formu společensky přijatých činností. Politické životopisy jsou vlastně chorobopisy neuróz.

HARRY STACK SULLIVAN (1892–1949) se zajímal o schizofrenii a studoval lékařství v Chicagu. Pro seznámení s psychoanalýzou měl pro něj význam blízký styk s W. A. White. Po učitelském působení na katedře psychiatrie na universitě v Marylandu pracoval v New Yorku, ve Washingtonu a v Georgetownu. Roku 1945 se stal hlavním redak-

torem časopisu Psychiatri, který pomáhal klinickým pozorovatelům. Jeho názory jsou syntézou pojetí K. Horneyové o jednotlivcově potřebě psychické celistvosti a Frommova přesvědčení o vitální důležitosti vztahu individua k ostatním lidem. Sullivan těžiště života zcela spatřuje v mezilidských vztazích. Podstatou duševního zdraví je vytvoření vhodných situací pro integraci, které jsou místem uvolňování napětí a dějištěm přeměn energie.

Jako celek se sociální a politické názory neofreudistů vyznačují pozoruhodnými rysy, které se odlišují jak od systému klasického freudismu, tak od jiných psychoanalytických směrů a začleňují do kontextu moderní sociologie a sociální psychologie. Tímto sjednocujícím tématem je:

1. *Duševní zdraví.* Pro neofreudisty je významnou hodnotou, a to jak jako cíl individuálního života, tak jako vodítko sociálního bádání. Tato hodnota, kterou až dosud společenské vědy na stupnici svých uznávaných hodnot neřadily příliš vysoko, je neoddělitelnou součástí každé rozumné definice člověka jakožto člověka.

2. *Pojetí lidské přirozenosti.* Neofreudisté u člověka zdůrazňují schopnost neustálého psychického růstu na základě vnitřních autonomních sil. Přerušení nebo zvrát v psychickém vývoji znamená duševní chorobu. Duševní růst je celoživotní proces a každé individuum je ve vysoké míře strůjcem svého osudu. Život je osvobozující zkušenost a člověk je přinejmenším potenciálně dynamickou jednotkou s pozitivními a širokými možnostmi seberealizace. Převládající sociální podmínky moderní industriální společnosti brání optimálnímu vyjádření a rozvíjení adaptivních schopností individua. Příliš velká míra lidského potenciálu je pohlcována obrannými mechanismy směřujícími k ochraně duševní rovnováhy. Neofreudisté proto dávají přednost „výběrové a konstruktivní“ sociální kritice před neplodnými nářky nad somatickými a pudovými nevyhnutelnostmi.

3. *Hodnota emocionální zkušenosti.* Neofreudisté pokládají necitlivost člověka k jeho

vlastní emocionální dispozici, v níž spatřují podstatu odcizení, za typický rys psychických chorob naší doby. Na rozdíl od Freudova pojetí libida, které je v podstatě biologické, centrální postavení mezi emocionálními hodnotami zaujímá láska v širokém smyslu slova jako absolutní nezbytnost individuálního i skupinového života.

Mezi *metodologické* přínosy neofreudismu patří především důsledná snaha vyhýbat se teoretickým spekulacím a fundovat sociální názory na faktech a datech vyvěrajících z *vědeckých metod*, jejichž základem je především klinické pozorování. Tak jsou plněny zásady sdělnosti a veřejnosti, neoddělitelné od jakékoli vědecké procedury. Značný význam je přikládán *individuální introspekci*, při níž hlavní data je s to ověřovat i inteligentní laik. Jestliže vztah kultura a lidé je proces vzájemného a kumulativního kauzálního působení, pak *kolektivní měřítka* nám dávají možnost hodnotit široký komplex lidské kultury *objektivnějšími* měřítky.

Klinická psychoanalýza a psychopatologie obohacují běžné metody, techniky a procedury užívané ve společenských vědách. Anž zcela opouštějí metodu indukce, považují neofreudisté podstatnou realitu člověka za *kvalitativní* a kvantitativně neměřitelnou („psychodynamická biografie“). Rozsah výzkumu je dán *interpersonálními vztahy*, které si vynucují *interdisciplinární* („transdisciplinární“) přístup.

Politicky a ideologicky neofreudismus celkem navazuje na liberalistické tradice (víra v „otevřenou společnost“, „svobodné instituce“ aj.) s některými silnými konzervativními tóny (nedůvěra k rychlým a pronikavým sociálním změnám, vyvěrající především z pojetí role rodiny při utváření sociálního charakteru). Z tohoto paušálního rámce se vymykají relativně radikální názory E. Fromma.

Důležité je připomenout, že koncepce neofreudistů po stránce odborného obsahu, metod i politicko-ideologické orientace dávají tušit další vývoj a modifikace. Příkladem je značná plasticita názorů H. D. Lasswella.

Jako celek jsou sociální názory neofreu-

distů podnětné a vybízí k plnějšmu využití.

A to lze plným právem opakovat i pro knihu M. Birnbacha, která byla předmětem naší informace.*)

BEDŘICH BAUMANN

*) Zajímavé i poučné by bylo srovnat závěry Birnbachovy s hlubší analýzou některých

hlavních aspektů „klasické“ psychoanalýzy, kterou podal P. L. Berger ve stati Towards a Sociological Understanding of Psychoanalysis (Social Research, 1965/1). Její překlad přináší Antologie textů ze současné sociologické teorie ve Spojených státech amerických, kterou připravila katedra sociologie FFUK.

BEDŘICH BAUMANN

INTRODUCTION À LA POLITIQUE

Maurice Duverger

Gallimard, Paris, 1964, 380 str.

Francouzský sociolog Maurice Duverger je znám i u nás jako jeden z nejvýznačnějších soudobých představitelů sociologie politiky, politických stran. Jeho práce jsou často citovány, jeho kniha o politických stranách se stala již téměř klasikou. Známa je i jeho práce o metodách společenských věd. I v našem tisku jsou časté zmínky o výsledcích Duvergerových výzkumů z oblasti sociologie politických stran, veřejného mínění apod. Pro Duvergera je typické, že své názory a koncepcce neustále upřesňuje a prohlubuje. Vydává znovu a znovu nové, podnětné práce, kde uvádí své dřívější myšlenky a současně rozšiřuje okruh svých teoretických a metodologických zájmů. Mnohé jeho práce vznikly také vlastně z přednášek na vysokých školách. Podobnou prací je i jeho Úvod do politiky. Je to práce velmi přístupná, psaná jasně a srozumitelně, projevuje se v ní jasnost a přesvědčivost výkladu teoretika, který má i velké pedagogické zkušenosti.

Duverger se příliš nezabývá otázkou, kterou považuje za pseudoprobém, to jest otázkou o rozdílu mezi politickou vědou a sociologií politiky. Spíše si klade za úkol řešit a nadhazovat otázky, které se dotýkají politiky, státu a moci. Domnívá se, že ještě není možné vytvořit spolehlivou teorii politiky. Současně však vidí nutnost takovou moderní teorii politiky vytvořit. Proto označuje svou práci skromně za úvod do politiky, není to ještě v jeho pojetí teorie politiky v pravém slova smyslu.

Celá Duvergerova práce má kromě úvodu

tři velké, relativně samostatné části. Každá z těchto tří větších částí se skládá ještě z pěti až šesti podkapitol. Práce je zakončena shrnujícím závěrem.

V úvodu své práce objasňuje Duverger své pojetí státní moci. Mluví o janusovské tváři státu, politické moci. Poukazuje na jednostrannost těch koncepcí, které zdůrazňují buď jen boj, zápas o moc a násilnou stránku moci, nebo naopak zase připisují politice a moci jen snahu o pořádek, zajištění veřejného blaha a zájmu proti partikulárním interesům. Duverger zdůrazňuje, že politika a moc je rozpornou jednotou obou těchto stránek — zápasu a boje, i snahy o integritu, pořádek a všeobecný zájem. V různých dobách nebo v různých situacích vystupuje do popředí ta či ona stránka moci a politiky. Je zapotřebí upozornit, že tato myšlenka je již vyjádřena u Marxe a Engelse, kteří zdůrazňovali, že základem politického panství je vždy výkon úřední veřejné funkce. Také by souhlasili s tím, že i ta nejdespotičtější moc musí vykonávat určité funkce, které mají celospolečenský význam nebo ráz. Jen dogmatický marxismus viděl při rozboru moci vždy a všude jen násilí, represi, zneužívání moci k třídním výsadám a nechtěl přiznat, že i v třídní společnosti je stát jako nástroj vlády určité třídy také politickým reprezentantem celé společnosti, že v praxi je vždy ovlivňován poměrem sil mezi třídou vládnoucí a ovládanou, že stát vždy musí vyjadřovat i tento poměr sil.

V první části své práce Duverger zcela